

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa)

20 OCAK 1921

Anayasalar her dönemde bir devletin temel yapısını, devlet örgütlerinin birbirleriyle olan ilişkilerini, bireyin temel hak ve özgürlüklerini belirleyen pozitif hukuk metinleridir. Türk toplumu Anayasa kavramıyla 1876'da Kanun-ı Esasi adıyla tanıştı. Millî Mücadele başladığı sırada da bu anayasa yürürlükte idi. Ancak 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra bu anayasanın pek işlevi kalmadı. Zira 23 Nisan 1920'de Ankara'da çalışmalarına başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi, olağanüstü yetkilerle donatıldığı için kendi kurallarını kendisi koyuyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama, yürütme zaman zaman da yargı görevlerini üstlenerek güçler birliği ilkesini benimsemişti. Misak-ı Millî ile belirlenen; yurt topraklarını İtilaf Devletlerinin işgalinden kurtarmayı, Türk ulusunu bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşturmayı amaçlıyordu. Meclis bu amaca ulaşmak için; bir yandan işgalci güçlere karşı verilen savaşı yönlendirirken, öte yandan da adım adım yeni devleti oluşturacak düzenlemeleri yapıyordu. Yeni devletin dayanması gereken temel unsurlar konusunda; gerek Meclis içinde gerekse Meclis dışında kimi çalışmalar yapıldığı, programların hazırlandığı gözden kaçmıyordu. Bu programların hazırlanmasında yurtdışından esen ideolojik rüzgarların da etkisi vardı. Mustafa Kemal Atatürk Mecliste yaptığı konuşmalarda yeni devletin dayanacağı temel düşüncenin "halkçılık" olduğunu belirterek yeni arayışlarda bulunanları uyarıyordu. Nitekim 13 Eylül 1920'de; kendi imzası ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına 31 maddeden oluşan ve vekiller heyetinin siyasî, toplumsal, idarî ve askerî görüşlerini özetleyen ve idare teşkilatı hakkındaki kararlarını yansıtan bir öneriyi sunmuştu. Bu belge, 18 Eylül 1920'de Meclis gündemine alınmış ve uzun uzun tartışılmıştır. Tartışmaların ana noktasını; bu belgenin kanun tasarısı mı, yoksa hükümetin programı mı olduğu noktasında yoğunlaşmıştır. Tartışmalar sonunda bu belgenin özel bir encümene gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Meclisteki her komisyondan 3'er üyenin seçilmesiyle oluşturulan ve başkanlığını Yunus Nadi Bey'in, raportörlüğünü İsmail Suphi Bey'in yaptığı Özel komisyon, Halkçılık Programı olarak bilinen bu belge üzerinde bir süre çalışmıştır. Özel Komisyon Halkçılık Programını önce ikiye ayırmıştır. Bunlardan Anayasada yer alması uygun olmayan maddeleri çıkarmış ve onları Meclis Bildirisi olarak yayınlamayı Meclise önermiştir. Meclis bu öneriyi kabul etmiştir. Anayasada yer almasını istediği maddeler üzerinde de çalışıp Halkçılık Programının; kimi maddelerini değiştirerek, kimilerini çıkararak 23 asıl ve 1 de ek (madde-i münferide) maddeden oluşan kısa bir tasarı hazırlayıp Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adı altında Meclise sunmuştur. Değiştirilen maddelerde, özellikle seçimlerin meslekî temsil ilkesine uygun yapılması dikkati çekiyordu. Özel Komisyonun hazırladığı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) 18 Kasım 1920'de Mecliste tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalarında; Özel Komisyonca getirilen ve Büyük millet Meclisi üyelerinin, doğrudan doğruya halk tarafından "meslekler esbabı temsil edilmek üzere seçilmesi" ilkesi uzun tartışmalara yol açmıştır. Ancak Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları bu ilkeye olumlu yaklaşmadıkları için, meslekî temsil sistemi reddedilmiştir. Ayrıca komisyonun önerdiği tek dereceli seçim sistemi de benimsenmemiştir. Tartışmalar sonunda; tasarı kimi ufak değişikliklerle 20 Ocak 1921'de kabul edilmiştir. 24 maddeden oluşan bu anayasa, siyasî ve idarî yapıyı belirlemek üzere iki ana bölümden oluşuyordu. Siyasî yapı bölümünde, (1-10. madde) egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu düşüncesi anayasal hüküm haline getirilmişti Yöntem biçiminin de halkın yazgısını bizzat ve eylemli olarak idare etmesi esasına dayandığı, yürütme gücü ve yasama yetkisinin milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde toplandığı kabul edilmişti. Böylece; Büyük Millet Meclisi, açıldığı andan o güne kadar yaptıklarını yasal bir çerçeve içine oturtarak egemenlik anlayışında köklü bir dönüşümü gerçekleştirmişti. Osmanlı İmparatorluğunun Mutlak/Meşrutî Monarşi anlayışı yerine demokrasinin temel ögesi olan ulus egemenliği anlayışını oturtmuştu. Anayasa;

Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti Büyük Millet Meclisi hükümeti unvanını taşıyarak hükümünü getirerek Osmanlı imparatorluğu/ Devleti'nin artık tarihe karıştığını, onun yerine, Türkiye Devletinin geçtiğini belirtmiştir. Türkiye Devleti Hükümetinin de, Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşıyacağını vurgulayarak Osmanlı Hükümetinin yok olduğuna dikkati çekmiştir. Anayasa; Büyük Millet Meclisi üyelerinin vilayet halkınca seçileceğini seçimin iki yılda bir yapılacağını, seçilen milletvekillerinin seçildiği ili değil tüm milleti temsil edeceğini, hükümet üyelerinin kendi içlerinden birini "İcra Vekilleri Reisi" olarak seçeceğini, "İcra Vekillerinin" görev ve yetkilerinin bir yasa ile belirleneceğini, Meclis Başkanının "İcra Vekillerinin" kararlarını onaylayacağını belirtiyordu. Anayasa; şeriat hükümlerinin yürütülmesi, genel yasaların değiştirilmesi, kaldırılması, anlaşma ve barış yapılması, yurt savunması gibi görevlerin de Büyük Millet Meclisine ait olduğunu vurguluyordu. Tüm bu hükümler; Meclis Başkanını devlet başkanı konumuna getiriyor ve yeni devlet de, padişahın yerinin olmadığını, örtülü bir şekilde benimsemiş oluyordu. İdarî yapı bölümünde ise (11-23.madde); Anayasa, ülkeyi vilayetler, bunlara bağlı kazalar, kazalara da bağlı nahiyeler olarak yeni bir teşkilat yapısına kavuşturuyordu. Vilayetlere ve Nahiyelere "Muhtariyet" veriyordu. Ancak dış ve iç politika ile şer'i, adlî ve askerî konularda, uluslar arası iktisadi ilişkiler dışında kalan işlemler de, çıkarılacak yasalar çerçevesinde vakıflar, medreseler, eğitim, sağlık, iktisat, ziraat, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin düzenlenmesinde vilayet şuralarına yetki veriliyordu. Vilayet Şuraları seçimle oluşacaktı. Vali, Büyük Millet Meclisinin temsilcisi olarak vilayette bulunacak ve devletin genel ve ortak işlerini yerine getirecekti. Kazalar valinin emri altında kaymakamlarca yönetilecekti. Nahiyeler nahiyeye müdürlerince yönetilecek. Nahiyeye Müdürünü Nahiyeye Şurası seçecekti. Nahiyeye şurası da doğrudan doğruya nahiyeye halkınca seçilecekti. Nahiyenin idare heyetini de nahiyeye şurası seçecekti. Nahiyeye Şurası ve idare heyetinin hukuki, iktisadî ve malî yetkileri olacak bunların sınırları yasalarda belirlenecekti. Anayasaya göre; vilayetler "iktisadi ve içtimai" ilişkileri dolayısıyla birleştirilip umumi müfettişlikler oluşturulacaktı. Bunlar bölgelerinin iç güvenliğinin sağlanmasında ortak işlerin düzgün yürütülmesinde etkili olacaktı. Mustafa Kemal Atatürk'ün önerisinde; Hilafet ve Saltanat makamının kurtarılmasından sonra, padişah ve Müslümanların Halifesine "Kavanin-i Esasiye" dairesinde saygı değer yerinin verileceği belirtilmiş olmasına karşılık, Özel Encümen tasarısında Meclisçe benimsenen Anayasa da Saltanat ve Hilafete yer verilmemiştir. Ancak ek madde de Nisab-ı Müzakere kanununun 1. maddesine atıfta bulunması, dolayısıyla da Saltanat ve Hilafet makamına bir gönderme yaptığı dikkatimizi çekmektedir. Görülüyor ki Teşkilatı Esasiye Kanunu; klasik anayasalarda bulunması gereken ayrıntıları içermiyor. Kısa fakat ileriye yönelik dönüşümleri bünyesinde taşıyan oldukça devrimci bir anayasadır. Zira Anayasanın öngördüğü devlet düzeni, adı konmamış bir cumhuriyetti. Zira, bu anayasa yüzlerce yıldan beri süren egemenlik anlayışına son vererek ülkeyi adım adım yeni ve çağdaş bir anlayışa yöneltmiştir. Bu anayasanın bir başka özelliği de yerel yönetimlere ve yerinden yönetim ilkesine büyük bir önem vermesidir.

İhsan GÜNEŞ

KAYNAKÇA

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İstanbul 2001.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, AAMY, Ankara 1995.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

KİLİ, Suna, GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

ÖZBUDUN, Ergun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1992.

SOYSAL, Mümtaz, **Anayasaya Giriş**, Sevinç Matbaası, Ankara 1968.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, İstanbul 1998.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, c.b. Ankara.

30/10/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/teskilat-i-esasiye-kanunu-anayasa/?pdf=3333> adresinden erişilmiştir